

NASZE PORTALE:

Wirtualny Sztetl: www.sztetl.org.pl

Polscy Sprawiedliwi: www.sprawiedliwi.org.pl

Centralna Baza Judaików: judaica.jewishmuseum.org.pl

Centrum Wolontariatu: www.jewishmuseum.org.pl/wolontariat

Chcesz zaopiekować się cmentarzem żydowskim?

Chcesz zorganizować spotkanie ze świadkiem historii?

Szukasz partnerów do projektu związanego z tematyką żydowską?

Zajrzyj do naszego informatora:

WWW.SZTETL.ORG.PL/INFORMATOR

 /MUZEUMNAKOLKACH

WWW.POLIN.PL

ŻYDOWSKIE
DZIEDZICTWO
KULTUROWE

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i EOG przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię.

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

KONSERWACJA
I REWITALIZACJA
DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO

www.eeagrants.org, www.norwaygrants.org

Fotografia z kolekcji
Avnera Yona'i

MUZEUM NA KÓŁKACH

WPROWADZENIE

O tym jak nierozzerwalnie splecione są historia polska i żydowska świadczy pierwsza wzmianka o państwie Polan pochodząca z dziennika podróży Ibrahima ibn Jakuba, żydowskiego kupca z Kordoby. To od jego imienia zaczyna się większość podręczników historii Polski.

Przez wieki Polska była najważniejszym ośrodkiem żydowskiego życia umysłowego, religijnego i politycznego. Żydzi stanowili jedną dziesiątą ludności Polski i jedną trzecią mieszkańców miast a w mniejszych miastach nieraz połowę lub więcej. Współtworzyli polską gospodarkę, naukę i sztukę, stając się nierzadko ich wybitnymi przedstawicielami. Poznając dzieje polskich Żydów, poznajemy więc lepiej nasze dziedzictwo, historię naszego kraju i miasta — niezależnie od tego, czy my sami mamy żydowskie korzenie, czy nie.

Wystawa „Muzeum na kółkach” przypomina o tym wielowiekowym i bliskim współistnieniu oraz zachęca do bliższego poznania historii i kultury, którą przed wybuchem II wojny światowej tworzyło ponad trzy miliony obywateli II Rzeczypospolitej. Ślady tej historii są wokół nas, wystarczy się rozejrzeć. Serdecznie do tego zachęcamy!

Dariusz Stola

Dyrektor Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN

O PROJEKCIE „MUZEUM NA KÓŁKACH”

„Muzeum na kółkach” to mobilna wystawa Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, która w telegraficznym skrócie ukazuje tysiącletnią historię polskich Żydów za pomocą filmów, kalendarium, fragmentów pamiętników oraz wywiadów. Wystawa odwiedza miasta do pięćdziesięciu tysięcy mieszkańców, w których przed wojną Żydzi stanowili istotną część społeczności lokalnej. Wystawa jest również gościem na wybranych festiwalach.

Projekt jest podziękowaniem dla lokalnych liderów i aktywistów, którzy poświęcają swój czas i środki na dbanie o pamięć o polskich Żydach. Współpraca z lokalnymi partnerami jest dla nas szczególnie ważna – wspólnie z nimi organizujemy wydarzenia towarzyszące wystawie, m.in. warsztaty, gry miejskie, koncerty i pokazy filmowe.

Muzeum Historii Żydów
Polskich POLIN
fot. Wojciech Kryński

Naszym partnerem może zostać każdy: urząd miasta, szkoła, dom kultury, muzeum, biblioteka, lokalne stowarzyszenie, fundacja i wiele innych jednostek i osób zaangażowanych w ochronę dziedzictwa polskich Żydów.

Centralnym punktem wystawy jest interaktywna mapa każdego odwiedzanego miasta, na której zostały opisane ważne miejsca związane z lokalną historią żydowską. Poprzez trójwymiarową makietę sztetla przybliżamy najważniejsze miejsca typowego polsko-żydowskiego miasteczka. Opowiadamy również o jidysz, hebrajskim i polskim — trzech współistniejących i przenikających się językach, którymi posługiwali się polscy Żydzi. Do kwietnia 2016 roku „Muzeum na kółkach” odwiedzi 47 miejscowości w całej Polsce.

O MUZEUM POLIN

Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN to nowoczesne centrum edukacyjno-kulturalne i platforma dialogu społecznego w Warszawie. Przywracając pamięć o bogatej kulturze i dziedzictwie polskich Żydów uczy wzajemnego zrozumienia i szacunku — nie tylko między Polakami i Żydami. Przesłanie Muzeum jest uniwersalne, skierowane do społeczeństw Europy i świata.

Muzeum rozpoczęło swoją działalność w kwietniu 2013 roku ale wystawa stała, prezentująca tysiącletnią historię polskich Żydów, została otwarta 28 października 2014 roku. Osiem galerii przedstawia kolejne odsłony obecności Żydów na ziemiach polskich: od pierwszego osadnictwa w średniowieczu aż po odrodzenie się żydowskiej społeczności po 1989 roku. Na wystawie zwiedzający zanurza się w historii opowiedzianej przez instalacje interaktywne, rekonstrukcje, makiety, projekcje wideo, dźwięki, teksty a także malowidła i zabytkowe przedmioty.

Budynek Muzeum, zaprojektowany przez fińską pracownię Lahdelma & Mahlamäki, to prawdziwa perła architektury — wizytówka nowoczesnej stolicy. Muzeum powstało w niezwykle symbolicznym miejscu w centrum miasta: na terenie przedwojennej dzielnicy zamieszkałej głównie przez Żydów, w czasie wojny przekształconej przez Niemców w getto. Pobliski pomnik Bohaterów Getta upamiętnia, jak polscy Żydzi zginęli, Muzeum zaś przypomina, jak żyli. Dlatego nazywamy je „muzeum życia”.

LEGENDA POLIN

Z Muzeum Historii Żydów Polskich ściśle związane jest hasło *Polin*. Po hebrajsku i w języku jidysz oznacza ono „Polska”, ale również „tutaj odpoczniesz”. Oba znaczenia splatają się w pięknej legendzie o przybyciu Żydów do Polski przytoczonej przez Gershoma Badera w swojej książce wydanej w jidysz w 1927 roku. Legenda mówi o Żydach, którzy w średniowieczu uciekali przed prześladowaniami doznawanymi w Europie Zachodniej. W modlitwach prosili Boga o ratunek. Wówczas spadła z nieba karteczka, na której było napisane „idźcie do Polski i tam znajdziecie spokój”. Żydzi ruszyli do Polski a kiedy tu dotarli, ptaki w lasach śpiewały „Po-lin! Po-lin!”. Wędrowcy zrozumieli, że ptaki chcą im powiedzieć „tu odpocznijcie”. Zrozumieli, że znaleźli dla siebie nowe miejsce, gdzie można się osiedlić i rozwijać żydowską naukę, kulturę i duchowość.

„(...) opowiada legenda, że Żydzi zarządzili post i błagali Boga, by ratował ich z rąk oprawców. Wówczas spadła z nieba karteczka, na której było napisane »idźcie do Polski i tam znajdziecie spokój«.

Żydzi ruszyli do Polski. Kiedy już tam dotarli, ptaszyny w lasach świergotały »Po-lin! Po-lin!« Wędrowcy przetłumaczyli to z hebrajskiego i pojęli, że ptaki chcą im powiedzieć »tu spocznijcie!«. (...)

A kiedy spojrzeli na drzewa, zdawało im się, że do każdej gałęzi przyłączone są kartki Gemary. Tym samym zrozumieli, że odkryli dla siebie nowe miejsce, gdzie można się osiedlić i rozwijać żydowską duchowość oraz wielowiekową naukę. (...)”

Gershom Bader / רעדאָב עשר, 1927

Draysig Doyses Yidn in Poyln (Thirty Generations of Jews in Poland).

New York. Pp. 2-3. From oral tradition.

Legenda *Polin* jest obecna w wielu miejscach Muzeum Historii Żydów Polskich. Do legendy nawiązuje także nowe logo Muzeum, zawierające przenikające się litery „P” i hebrajskie „pej”, od których zaczyna się wyraz *Polin*.

Rynek w Kazimierzu Dolnym, fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

KALENDARIUM

965

Żydowski podróżnik Ibrahim ibn Jakub z Kalifatu Kordobańskiego (dzisiejsza Hiszpania) odwiedza Pragę. W swojej relacji, znanej z późniejszych odpisów, zamieszcza opis państwa Mieszka I, władcy Polan.

1096

Po I krucjacie Żydzi uciekają z obszarów Niemiec, Czech i Węgier na ziemie polskie.

1173–1177

Panowanie Mieszka III Starego. Żydowscy kupcy i rzemieślnicy osiedlają się w dobrach książęcych. Żydzi, mincerze książęcy, biją jednostronne monety z hebrajskimi znakami — brakteaty.

1264

Książę Bolesław V Pobożny nadaje wszystkim Żydom wielkopolskim przywilej generalny — „Statut Kaliski” — określający ich prawa i obowiązki względem władcy.

1334–1364

Król Kazimierz Wielki rozciąga obowiązywanie statutu kaliskiego na całe państwo. Po unii polsko-litewskiej Wielki Książę Witold nadaje Żydom litewskim przywileje oparte na wzorcach koronnych.

1500

Na ziemiach polskich i litewskich Żydzi zamieszkują 100 miejscowości. Podkrakowski Kazimierz staje się najważniejszym miastem żydowskim w Europie.

1525–1572

Życie i działalność rabina Mojżesza Isserlesa zw. Remu. Był on autorem dzieła *Ha-Mapa*, komentarza do *Szulchan Aruch* Josefa Caro, które do dziś stanowi praktyczną wykładnię prawa religijnego, obowiązującego całą wspólnotę Żydów aszkenazyjskich (zamieszkujących Europę Centralną i Wschodnią lub stamtąd się wywodzących). W tym okresie Polska jest światowym centrum nauczania rabinicznego.

ok. 1580

Powołanie Sejmu Czterech Ziem (Waad Arba Aracot), unikalnego w dziejach, najwyższego organu samorządu żydowskiego na ziemiach polskich i litewskich.

Powstanie Chmielnickiego i liczne pogromy ludności żydowskiej w południowo-wschodniej Rzeczypospolitej (zniszczenie kilkuset społeczności żydowskich) doprowadzają do wyludnienia tej części kraju oraz wzrostu tendencji mistycznych wśród pozostałej ludności żydowskiej.

Życie i działalność Izraela ben Elieзера zwanego Baal Szem Tow, twórcy i propagatora chasydyzmu, nowego, dynamicznie rozwijającego się ruchu religijnego.

W Rzeczypospolitej żyje ok. 900 tys. Żydów, tj. 10% ogółu ludności; wedle szacunków stanowili oni wówczas 80% Żydów na świecie.

Nadanie równouprawnienia Żydom na terenach kolejnych zaborów.

Rozwój kultury jidysz — w języku jidysz powstaje literatura piękna, sztuki teatralne, publicystyka, etc.

Początek masowych żydowskich ruchów politycznych, powstają m.in. partie Bund (1897), Poalej Cijon (1906), Agudat Israel (1912).

Polska na konferencji wersalskiej kończącej I wojnę światową podpisuje traktat mniejszościowy gwarantujący równouprawnienie mniejszościom narodowym i etnicznym, w tym Żydom.

Założenie najważniejszych żydowskich ośrodków naukowych i religijnych w okresie II RP, kolejno: Żydowski Instytut Naukowy w Wilnie (JIWO), Instytut Nauk Judaistycznych w Warszawie, Jesziwa Mędrców Lublina w Lublinie.

Spis powszechny. Społeczność żydowska liczy 3,1 mln osób (10% ludności Polski). W dużych miastach i miasteczkach Żydzi stanowią 30% i więcej lokalnej populacji.

Zagłada. Planowa eksterminacja społeczności Żydów Europy. III Rzesza i jej kolaboranci wymordowali blisko 6 milionów Żydów europejskich, w tym 90% społeczności polskich Żydów.

1648–1649

1944–1950

Niestabilna sytuacja wewnętrzna kraju skutkuje m. in. pogromami, w których ginie ok. 800 Żydów oraz dużą emigracją Ocalałych. Mimo to, społeczność żydowska odbudowuje swoje autonomiczne życie polityczne, kulturalne, religijne oraz oświatę, zwłaszcza na Dolnym Śląsku. Proces ten kończy nastanie stalinizmu.

1700–1760

1956

W efekcie odwilży i otwarcia granic po stalinizmie następuje kolejna fala emigracji Żydów z Polski, wyjeżdża ok. 60 tysięcy osób.

1791

1968–1970

Inspirowana przez władze komunistyczne i nasilająca się kampania antysemicka doprowadza do kolejnej fali emigracji ok. 13,5 tys. Żydów.

lata 60. XIX w.

1988–1997

Odrodzenie życia żydowskiego przez aktywizację młodszych pokoleń i pomoc z zagranicy; szybki rozwój wielu nowych organizacji, uchwalenie ustawy o stosunku państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce.

1850–1900

XIX/XX w.

28.10.2014

Wielkie Otwarcie Wystawy Głównej Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN przedstawiającej tysiąc lat historii Żydów w Polsce.

1919 r.

1925, 1928, 1930

1931

1939–1945

INSTYTUCJE ŻYCIA ŻYDOWSKIEGO

KAHAŁ

Podstawową rolę w organizacji społeczności żydowskiej pełnił *kahał* – gmina żydowska. Jego głównym zadaniem było zapewnienie wszystkich instytucji i obiektów niezbędnych do funkcjonowania społeczności żydowskiej. Do jego obowiązków należała opieka nad cmentarzem, mykwą, synagogą i sądem. Kahały zajmowały się również organizowaniem pomocy potrzebującym członkom gminy. Reprezentowały społeczność żydowską przed instytucjami państwowymi.

SYNAGOGA

Synagoga, zwana po hebrajsku *bejt ha-kneset*, dom spotkań, to najważniejsze miejsce dla religijnych Żydów. Jej podstawową funkcją było stworzenie przestrzeni dla modlitwy. W przeciwieństwie do kościołów nie jest miejscem poświęconym przez Boga. Posiada status *mikdaszmeat* (małej świątyni) i obowiązuje w niej określony kodeks zachowań. Najważniejszym miejscem w synagodze jest specjalna szafa (*aran ha-kodesz*) do przechowywania Tory, spisane Słowa Bożego, które w czasie nabożeństw odczytywane jest z podwyższenia, *bimy*.

MYKWA

Judaizm nakazuje Żydom dążenie do czystości rytualnej. Oczyszczenie można osiągnąć dzięki kąpeli w specjalnym zbiorniku na wodę, mykwie. W mykwie gromadzona jest świeża woda pochodząca z naturalnego źródła, np. strumienia albo jeziora. Kąpiel w szczególności dotyczy kobiet przed zamążpójściem oraz w siódmym dniu po menstruacji. Mężczyźni nie mają obowiązku kąpeli w mykwie poza wyjątkowymi okolicznościami (jak święto Jom Kipur lub konwersja).

DOM RABINA

Duchowymi przywódcami społeczności żydowskiej są rabini. Ich funkcję mogą sprawować znawcy Tory, którzy po ukończeniu wyższej szkoły religijnej – *jesziwy*, uzyskali specjalny certyfikat – *smiche*. Do zadań rabina należy m.in. nauczanie religii, udzielanie ślubów, opieka nad synagogą, rozstrzyganie sporów religijnych i sądzenie. Rabin nie jest kapłanem. Powołują i odwołują go członkowie gminy.

SZKOŁA

W judaizmie studiowanie Tory jest jednym z podstawowych obowiązków mężczyźni. Już trzyletni chłopcy posyłani byli do *chederów* – szkół religijnych, w których uczyli się języka hebrajskiego oraz Tory. Ci zdolniejsi szli następnie do *jesziw* – szkół wyższych. Pozostali poświęcali nauce wolne chwile w *bejt-ha-midraszach*, specjalnych miejscach nauki i modlitwy. W międzywojniu obowiązek szkolny na poziomie szkoły powszechnej (podstawowej) obejmował dzieci bez względu na ich narodowość. Dzieci żydowskie przeważnie uczęszczały do szkół razem z dziećmi polskimi. Jeżeli była taka możliwość, państwo zakładało dla dzieci żydowskich również oddzielne szkoły, w których zajęcia nie odbywały się w soboty – w religii żydowskiej dni wolne od pracy. W programie tych szkół znajdowały się lekcje religii mojżeszowej.

CMENTARZ

Judaizm zakłada, że cmentarz jest miejscem nienaruszalnym. Miejscem, w którym ciała zmarłych powinny spoczywać nietknięte aż do czasu sądu ostatecznego. Dlatego teren cmentarza, podobnie jak poszczególne groby, powinien być oznaczony, aby nikt go nie zbezczeszczył.

ORGANIZACJE

Przemiany społeczno-polityczne, jakie zaszły w XIX wieku objęły również ludność żydowską. Pojawiły się niezależne od tradycyjnych gmin żydowskich organizacje społeczne i polityczne. W okresie międzywojennym miały one ogromny wpływ na funkcjonowanie ludności żydowskiej. Zakładały wiele instytucji wspierających lokalną społeczność. To dzięki nim powstały m.in. szkoły dla młodzieży, biblioteki, świetlice, przytułki dla ubogich i kluby sportowe.

ZASADY ŻYWIENIA

Religijni Żydzi przestrzegają ścisłych zasad koszerności, które wynikają z prawa żydowskiego (*halachy*). Określają rzeczy dozwolone (*kaszer*) lub zakazane (*teref*). Zasady te dotyczą w szczególności pożywienia. Ważny jest rodzaj spożywanych produktów (mięsa, nabiału), ich pochodzenia oraz sposobu przygotowania.

